

درون‌مایه‌های مشترک اعتقادی و آیینی

# علویان

(بکتاشی، علوی، یارسان، شبک = قزلباش)

براساس

(نص کتاب‌های مقدس سرانجام، بویوروق، ولایت‌نامه)

و

آداب و آیین علویان

محمدعلی سلطان‌ی

۱۳۸۵

- سرلیک : سلطانی، محمدعلی، ۱۳۳۶ -
- عنوان و نام پدیدآور : درون‌مایه‌های مشترک اعتقادی و آیینی علویان (بکتاشی، علوی، یارسان، شبک = قزلباش)؛ بر اساس (نص کتاب‌های مقدس سرانجام، بویوروق، ولایت‌نامه) و آداب و آیین علویان / محمدعلی سلطانی
- محل تصانیف : تهران: سپا، ۱۳۹۰.
- محل تصانیف : ۱۵۰ ص.
- موضوع : سلسله‌ی پژوهش‌های یارسان: شماره ۱۶.
- شابک : ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۶۲۵۴ - ۵۸ - ۹
- وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
- یادداشت : کتاب‌نامه: ص. ۱۴۹ - ۱۵۰.
- موضوع : علویان (خاندان)
- موضوع : شیعه -- فرقه‌ها -- عقاید
- رده‌بندی کنگره : ۴۱۳۹۰ د س / ۲۴۱ BP
- رده‌بندی دیویی : ۲۹۷/۵۲۸
- شماره کتابشناسی ملی : ۲۴۱۹۳۹۹

\* \* \*

**درون‌مایه‌های مشترک اعتقادی و آیینی علویان (بکتاشی، علوی، یارسان، شبک = قزلباش)**  
 بر اساس (نص کتاب‌های سرانجام، بویوروق، ولایت‌نامه) و آداب و آیین علویان

محمدعلی سلطانی

ناشر: سپا / تیراژ: ۱۰۰۰ / نوبت چاپ: اول  
 چاپ و صحافی: محمد / حروفچین: لیلا جعفری  
 تهران، ۱۳۹۳، قطع رقعی، ۱۵۰ صفحه  
 نمونه‌خوان: مریم مجد / ویراستار: محمد تقی ملیح  
 شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۶۲۵۴ - ۵۸ - ۹  
 تهران، امیرآباد شمالی، ص. پ ۶۸۷ / ۱۴۳۹۵  
 تلفن: ۸۸۰۰۵۵۷۳  
 حق چاپ برای ناشر محفوظ می‌باشد.

## فهرست

صفحات ۷ و ۸

اشاره‌ای از سرانجام

صفحات ۹ تا ۱۳

پیشگفتار (معرفی منابع، ضرورت انجام پژوهش)

شخصیت‌های مقدس و مؤسس مشترک در اعتقاد و آیین علویان

صفحات ۱۵ تا ۲۷

حضرت امام جعفر بن محمد صادق<sup>(ع)</sup>؛ حضرت حاج بکتاش ولی؛ حضرت علی بن موسی الرضا<sup>(ع)</sup>؛ سلطان سهاک؛ حضرت علی بن ابیطالب<sup>(ع)</sup> و...

ساختار مشترک روایات اعتقادی در سرانجام، ولایت‌نامه، بویوروق

صفحات ۲۹ تا ۵۶

سبزشدن چوب سوخته درخت توت؛ سه روز درآتش؛ سه روز و سه شب درآب جوشان؛ سید محمود حیران و حاج بکتاش ولی؛ پیر میکانیل دودانی و سلطان سهاک؛ چهل تن، هفتاد و دو تن و...

نمادهای مشترک در کتاب‌های سرانجام، ولایت‌نامه، بویوروق

صفحات ۵۷ تا ۹۷

شاهباز - شاهین؛ گوزن، گاو گوزن؛ چشمه آب؛ کشتی و دریا؛ سنگ و سه تا هفت

تاریخ و جغرافیا در سرانجام، ولایت‌نامه، بویوروق

صفحات ۹۹ تا ۱۱۱

حکایت شاه صفی اردبیلی، حکایت شاه عباس صفوی ...، جغرافیا

آداب و ارکان مشترک علویان

صفحات ۱۱۳ تا ۱۴۸

توحید، نبوت، معاد در اعتقاد یارسان؛ تفاوت و تضاد تناسخ با دوندونی؛ نماز؛ روزه؛

حج؛ شارب؛ جهاد؛ خمس و زکات؛ سیادت؛ برادری - اخوت؛ علوم ظاهری؛ جم و

جوز؛ قربانی و دعای جم؛ سوگواری حسین بن علی<sup>(ع)</sup>؛ قبالة سر مگو؛ کومسا

فهرست منابع

صفحات ۱۴۹ و ۱۵۰

واته ۷۲- پیر روسته سۆمه ره مو:

یه وه عده ی روون، یه وه عده ی رووه ن

شه وئمان لوا، یه وه عده ی رووه ن

فه رزه ن مه چرۆ، نه وبه ی بارووه ن

وه شا پا که سه وه یاریش خووه ن

یاری و که لام جای گفتوگووه ن

جای گفتوگووه ن پای کوچ و که لام

موهر بی هه فتادو دوو بارگه ی مه ولام

باقی بارگه ی سرنمه بو ته مام

(سرا نجام: بارگه بارگه، ص ۳۹۸)

پیر و ستم سو، بیان و آشکار می کند:

این وعده‌ی روز است، (وعده نور، وعده خورشید)  
شب ما گذشت، (دوران تاریکی و ظلمت و ستم سپری شد).  
این وعده‌ی روز است.  
فرزندان ما صدا می زنند که نوبت پدر است  
(دوره پدران ماست)

یاری (علویگری) و کلام، جای گفتگوست  
راه کلام و رفتن و بازگشت جای گفتگوست  
هفتاد و دو بارگاه مولایمان به انجام رسیده است  
باقی مانده بارگاه رازها پایانی ندارد! (نامتناهی است)  
(سرانجام، بارگاه بارگاه، ص ۳۸۹)  
(واحد ۷۲)

## پیشگفتار

اثر حاضر از سلسله پژوهش‌های یارسان است که همانند سایر آثار منتشره ارائه شده برای نخستین بار انجام و به جامعه علویان تقدیم می‌شود؛ در اینجا ضروری است که ضمن معرفی منابع مورد استفاده به شیوه پژوهش کتاب حاضر اشاره‌ای داشته باشیم.

## ولایت‌نامه

ولایت‌نامه کتاب مقدس علویان بکتاشی است که شرح مقامات و مراتب باطنی حضرت حاج بکتاش ولی را به روایتی عرفانی و ساده به نثر و به زبان ترکی بیان داشته است. این کتاب را به همکاری یاران، نخستین بار به زبان‌های فارسی و کردی ترجمه نمودیم. در واقع ترجمه این اثر گامی بلند در پیوستگی هر چه بیشتر جامعه علویان در ایران و عراق و ترکیه و سوریه و سایر نقاط جهان است که هرچه بیشتر پیوندهای فکری و اعتقادی علویان را که به نام‌های مختلف (یارسان، کاکه‌بی، علوی، بکتاشی، قزلباش، شیک و...) خوانده می‌شوند به پیروان این نحله‌ها و پژوهشگران در این زمینه آشکار می‌نماید. ما در اینجا به بیان اشتراکات این نحله‌ها پرداخته‌ایم که در دسترس خواستاران قرار می‌گیرد.

نسخه مورد استفاده ما در این پژوهش ترجمه فارسی کتاب ولایت‌نامه به اهتمام دکتر حامی‌دوران در سال ۲۰۰۷ در آنکارا چاپ و منتشر شده است که توسط اسراء دوغان و با همکاری مریم سلطانی، با نظارت و تنقیح مؤلف کتاب حاضر تنظیم و چاپ و نشر شده است.

## بویوروق

بویوروق = فرمان = فرمایشات، کتاب مقدس قزلباشان علوی است که از اهمیت و اعتباری ویژه در بین پیروان آن نحله برخوردار است؛ دستورات و فرامین این کتاب مقدس را منسوب به حضرت امام جعفر صادق (ع) می‌دانند که از طریق جناب شیخ صفی‌الدین اردبیلی تلقین شده است؛ از آنجا که پیروان طریقت شبک = (شاه‌بغ) = شاه بیگ = شابگ = شبک؛ که در واقع واژه‌ای کردی است و قزلباش که عنوان اعتقادی نظامی و واژه‌ای ترکی است، هر دو عنوان به پیروان شاه اسماعیل صفوی (ختایی) و نیاکان او گفته می‌شود. او و اندیشه قزلباشان علوی دربرگیرنده راز و رمزهای ژرف علویگری است. چون در زمان شیخ صفی‌الدین اردبیلی و بازماندگان او تمامی طرایق علوی با داشته‌ها و پنداشته‌ها و اسرار و آداب و رسوم خوددروزی طریقت صفوی و سپس در دایره قزلباش وارد شدند، تمامی آنچه را امروز در نحله‌های علوی جلب توجه می‌کند و اندیشه صاحب‌نظران و محققان و پژوهشگران را به خود مشغول داشته است، باید در کتاب

بویوروق جستجو کرد. در واقع این کتاب

اساس دارالتقرب نحله‌های علوی است و به تمام و کمال در این آیین ریشه‌های آداب و رسوم یارسان، بکتاشی، علوی بکتاشی، علوی، قزلباش = شبک و... بخوبی مشاهده



می‌شود. محوریت حضرت امام جعفر صادق (ع) در بین عرفای اسلامی بویژه عرفای حوزه خراسان که زادگاه اندیشه ژرف علویگری در تمام کشورهای اسلامی ایران، ترکیه (عثمانی)، عراق کنونی، سوریه (شام)، آلبانی، مصر و بسیاری از کشورهای اروپایی می‌باشد، خود بحثی مفصل و مستقل است که در حوصله این مقال نیست.

لازم به ذکر است که صوفی و صوفی‌گری در کتاب بویوروق به معنی متداول و معمول آن در اصطلاح تصوف نیست بلکه به معنی خاص و به پیروان منسوب خاندان صفویه و مریدان شیخ صفی‌الدین اردبیلی اطلاق می‌شود.

صوفیان قزلباش = شبک، به سبب بیعت با خاندان شیخ صفی‌الدین اردبیلی و تشرف به طریقت صفوی، صوفی خوانده می‌شدند، اما از لحاظ آداب و ارکان به طور کلی از مکاتب صوفیه مجزا و گاه معارض و متضاد هستند. سکوت نفحات الانس جامی درباره طریقت صفویه و در مقابل چشم‌پوشی منابع متقدم نعمه‌اللهیه از بزرگان صفویه و سایر طریق صفویه از همین تقابل نشأت می‌گیرد.

در بررسی درون‌مایه‌های مشترک علویان در این کتاب ما از نسخه بویوروق = فرمایشات که د. فؤاد بوزکورت با حواشی و تعلیقات و مقابله در سال ۱۹۸۸ در هامبورگ آلمان چاپ و منتشر نمود، در ۲۰۱۰ توسط مریم سلطانی که با نظارت و سرپرستی مولف کتاب حاضر به فارسی ترجمه شد، استفاده کرده‌ایم.

تأمل و دقت در متن بویوروق در حد توان ما را به پیوستگی‌ها و دریافت‌های راز و رمز آن توفیق داده است. امیدواریم توانسته باشیم این گام بلند را به نیکی برداشته و ادای مطلب در تقرب آراء علویان نموده باشیم. ان شاء الله

### کلام سرانجام

کتاب کلام سرانجام، کتاب مقدس اعتقادی علویان یارسان = (کاکه‌ای = اهل حق) می‌باشد که تمامی دوره‌های ظهور، مظاهر، آداب و ارکان و ادعیه پیروان یارسان را شامل می‌شود و در هر دوره مظاهر و یاران قدسی از دیدگاه خود بر آن تفسیرها نوشته‌اند که طیف وسیع و گسترده‌ای را دربرمی‌گیرد. قسمت‌هایی اندک از این کتاب در طی یکصد سال اخیر در روسیه شوروی، اروپا و ایران توسط مستشرقین و محققان چاپ و منتشر شده است. آخرین متن نسبتاً کامل آن اخیراً توسط طیب طاهری از پیروان نجله یارسان چاپ و منتشر شده است و قسمت‌های مهم و معتبر آن که توسط شادروان سیدام‌اله شاه‌ابراهیمی ترجمه و توضیح داده شده و انتشار یافته است، در این تحقیق و بررسی مورد رجوع ما بوده است.

کلام سرانجام به گویش کردی اورامی و سورانی و به زبان شعر است. در اینجا کلام‌های مورد استناد را به فارسی ترجمه کرده‌ایم. علاوه بر کلام سرانجام، از کتاب سرانجام آتش‌بگی (تذکره‌ای) که بزبان فارسی و به اهتمام ایوانف در سال ۱۹۵۰ در انتشارات انجمن اسماعیلی هند چاپ و منتشر شده است و نیز از شاهنامه حقیقت سروده‌های حاج نعمت‌الله جیحون‌آبادی که شرح فارسی کلام سرانجام است، استفاده کرده‌ایم.

اگر به دقت و تسلط محتوی کتاب ولایت‌نامه را مطالعه و بررسی کنیم و بر کلام سرانجام آگاه و غور و ژرف‌نگری داشته باشیم، ریشه اکثر روایات ولایت‌نامه در کلام سرانجام است. چنان که ما در این پژوهش به شیوه تطبیقی برای آگاهی خواستاران و پیروان علوی ارائه نموده‌ایم، و سپس کلید راز و رمزها را از کتاب بویوروق به دست داده‌ایم، مابقی درون‌مایه‌های مشترک چون ارکان و آداب و اعتقاد در فروع را از پژوهش‌های میدانی با اشاراتی که در متن هر سه کتاب هست، دریافته و درج کرده‌ایم. امید داریم که این پژوهش نقطه عطفی در تقریب علویان خاورمیانه و فداپیان نهضت باطنی علوی در سراسر جهان باشد.

در پایان تأکید بر این نکته ضروری است که تحقیقات کتابخانه‌ای برای روشنی پیوستگی نماد و نموده‌ها و آداب و ارکان علویان با سایر نحله‌های بزرگ جهانی که ریشه در ادیان کهن دارند، به طور گسترده در این سلسله پژوهش‌ها که کتاب حاضر شانزدهمین مورد آن است، به یاری دوستان و همکاران تقدیم بیروان و علاقه‌مندان خواهد شد.

یا علی مدد

د. محمدعلی سلطانی

تهران

۱۳۹۰ = ۲۰۱۱